

જીવતાં આવડે તો મૃત્યુની બીક ના લાગે

દરેક વ્યક્તિને, મને, તમને, આપણને આ જીવન મળ્યું છે. આપણા સૌના આ જીવનના અર્થ અને અર્થઘટન જુદાં છે. આપણે સૌ આપણી સમજ અને આપણી ઈચ્છાઓ, અપેક્ષાઓ પ્રમાણે આપણું જીવન જીવીએ છીએ.

મારું જીવન કેવી રીતે જીવવું એ મારે જ નક્કી કરવું પડે, કારણ કે મને એમ કરવાની સ્વતંત્રતા છે અને મારા એ જીવનની એક અવધિ છે.

જીવનનું પૂર્ણવિરામ એટલે શ્વાસોચ્છ્વાસનું બંધ થવું. આપણે એને મૃત્યુ કહીએ છીએ. દરેક જીવંત અસ્તિત્વનું આ અંતિમ ચરણ નક્કી છે. મૃત્યુ એક રહસ્ય છે અને મૃત્યુ નિશ્ચિત છે!

આપણને મૃત્યુની બીક લાગે છે. સમગ્ર જીવન દરમિયાન મેં જે કંઈ ભેગું કર્યું, સમૃદ્ધિ અને સંબંધો... એ બધું એક ઝાટકે પૂરું થઈ જાય છે!

સમજ આવી ત્યારથી મેં મારા જીવન અંગે સમણાં સેવ્યાં હતાં. શું ભણવું, શું બનવું, કેટલું કમાવું, કોની સાથે પરણવું, બાળકો હોવાં અને કુટુંબ બનાવવું, ક્યાં સ્થિર થવું, મકાનો અને મૂડીરોકાણો કરવાં, આકર્ષક અને પ્રતિષ્ઠિત વાહનો ખરીદવાં, સારા મિત્રો અને પાડોશીઓ બનાવવા, કુટુંબના અન્ય સભ્યો સાથે સંબંધો નિભાવવા અને આવું તો બીજું ઘણું બધું!

શરૂઆતનાં વર્ષો તો ખૂબ ઝડપથી વીત્યાં. ત્યારે ક્યારેય જીવનના અંત કે મૃત્યુ અંગે કોઈ વિચાર સરખો નહોતો. આટલાં વર્ષોમાં જાણીતા અને અજાણ્યા માણસોને અહીંથી વિદાય થતાં જોયા હતા, પણ મને ક્યારેય એ મૃત્યુની બાબત સ્પર્શી નહોતી. બાળપણ અને યુવાની જાણે કે માણવા માટે છે અને મૃત્યુ એને આભડે નહીં એવી દૃઢ માન્યતા હતી.

વર્ષો વીત્યાં. સારાનરસા અનુભવો અને સારીનરસી વ્યક્તિઓ સાથે નાતો પડ્યો અને એ સંબંધો બંધાયા, સંધાયા અને તૂટ્યા પણ ખરા!

ઘણું જાણ્યું, ઘણું માણ્યું, ઘણું નાણ્યું અને ઘણું ભુલાયું. હવે કોણ જાણે પણ મૃત્યુની બીક લાગે છે. એક પળમાં શ્વાસ થંભી જાય અને બસ, ખેલ ખલાસ! મારું મકાન, મારી મિલકત, મારાં મૂડીરોકાણો, મારાં સંતાનો, મારા સંબંધીઓ... બધું જ અહીં રહી જશે પણ મારે અહીંથી વિદાય થવાનું થશે, એ મારે છોડવાનું થશે. હોવામાંથી ન હતું થઈ જશે!

જગત સારાનરસા માણસોથી બનેલું છે. ભણેલા છે, અભણ છે; ગરીબ છે, તવંગર છે; સજ્જનો છે, દુર્જનો છે; બાળકો છે, યુવાનો છે; વૃદ્ધો છે અને અશક્તો પણ છે. દરરોજ હજારો નવાં બાળકો જન્મે છે. હજારો માણસો દરરોજ અહીંથી વિદાય થાય છે અને આ વાસ્તવિકતા છે.

મારે પણ માતાપિતા હતાં, મારે પણ દાદાદાદી હતાં. તેઓ તેમની રીતે જિવ્યાં અને તેમના નિશ્ચિત સમયે તેઓ બધાં અહીંથી વિદાય થયાં. હું પણ ભણ્યો, પરણ્યો, સંતાનો થયાં. હવે હું વૃદ્ધ થયો. મારાં સંતાનો પણ એ જ પ્રમાણે મોટાં થયાં, પરણ્યાં અને તેઓ પણ મારી માફક જ તેમનાં સંતાનોને ઉછેરવાની એ સ્વાભાવિક પ્રક્રિયામાં સંડોવાયાં છે.

તેમનાં સંતાનોમાં મને મારાં સંતાનોનું બાળપણ દેખાય છે અને ત્યારે ‘સમય કેટલો ઝડપથી પસાર થઈ ગયો’નો અહેસાસ થાય છે. એક ઊંડો નિસાસો નખાઈ જાય છે. આવી રહેલી એ અંતિમ નિશ્ચિત પળ, જ્યાં બધું ખતમ થઈ જશે!

એક બાજુ મારાં માતાપિતા અને બીજી બાજુ મારાં સંતાનો અને તેમનાં સંતાનો. મારું ધ્યાન આ બે વિશાળ બિંદુઓ વચ્ચે ઝોલાં ખાય છે!

મારાં માતાપિતાને યાદ કરું છું અને તેઓ સરસ જીવી ગયાં એ અંગે એક મીઠી લાગણી અનુભવાય છે. કેવા સરળ અને સરસ માનવો હતા તે! કેવું પ્રામાણિક, મહેનતુ, ખુમારીવાળું જીવન જીવ્યાં હતાં એ બે? કેવો સરસ ઉછેર કર્યો હતો તેમણે મારો?

ધ્યાન બદલાય છે. મારાં સંતાનો હવે તેમનાં સંતાનોનો ઉછેર કરી રહ્યાં છે. વિચારું છું કે મારાં સંતાનો મારા ગયા પછી મારા વિશે શું વિચારશે? મારા

વિશે શું યાદ કરશે? શું તેઓ મારા વિશે, હું મારા માતાપિતા વિશે વિચારું છું એવું વિચારશે કે પછી બીજું કંઈ?

મૃત્યુ સ્વાભાવિક છે. મૃત્યુ નિશ્ચિત છે. મૃત્યુ અટલ છે. કોઈ જીવંત વ્યક્તિ મૃત્યુની વાસ્તવિકતાને નકારી શકે નહીં.

જો મૃત્યુ આટલું જડબેસલાક હોય તો પછી મારે એનાથી બીવાની, ગભરાવાની જરૂર ક્યાં છે? જો એ બધાં જ જીવંત અસ્તિત્વ માટે સાચું હોય, સ્વાભાવિક હોય તો હું એમાંથી બાકાત કેવી રીતે રહી શકું?

બાથડવાને બદલે, બીવાને બદલે, જીવનની આ નક્કર વાસ્તવિકતાને સ્વીકારી લઉં.

મૃત્યુની ચિંતા કરવાને બદલે હું અત્યારે જીવંત છું ત્યારે મારે કેવી રીતે જીવવું એ નક્કી કરી લઉં. મૃત્યુની ચિંતા કરવાથી મૃત્યુ અટકવાનું નથી. મારે કેવી રીતે જીવવું, મારે શું પાછળ છોડી જવું, મારાં બાળકો મારા વિશે શું વિચારશે... એ બધું અત્યારે મારા હાથની બાબત છે.

જેઓ સરસ જીવે છે તેઓ મૃત્યુથી બીતા નથી; કારણ કે તેમને ખબર છે કે તેમની અહીંથી વિદાય થયા પછી તેમનાં સંતાનો, તેમના મિત્રો, તેમના સંબંધીઓ તેમના વિશે શું વિચારશે! તેમને ખાતરી છે કે તેઓ તેમના વિશે સરસ જ વિચારશે; કારણ કે તેઓ અત્યારે સરસ, સરળ, પ્રામાણિક, ખુમારીવાળું, સ્વમાની જીવન જીવી રહ્યાં છે!

મોટા ભાગના માણસો તેમના જીવનના આખરી તબક્કે 'સમય પસાર થાય છે' એ સૂત્ર સાથે જીવે છે. જેઓ મહત્ત્વના, વચ્ચેના ગાળામાં છે તેઓ મૃત્યુ અંગે વિચારતા નથી; કારણ કે તેઓ સાંસારિક જવાબદારીઓ, ઈચ્છાઓ, મહત્ત્વાકાંક્ષાઓમાં વ્યસ્ત છે.

એક વાર આ મહત્ત્વનો તબક્કો પસાર થઈ જાય પછી મૃત્યુની બિહામણી બાબત ભય, ચિંતા, બીક વગેરે શરૂ થઈ જાય છે!

સમય પસાર થાય છે. સમય સદીઓથી પસાર થવાનું કામ કરે છે. આ સમયની ઘટમાળમાં હજારો, કરોડો માણસો આવ્યા છે અને ગયા છે.

હું કશું કરું કે ન કરું, સમય તો પસાર થવાનો જ છે! મહત્ત્વની બાબત એ છે કે હું આ સમય, મને મળેલો સમય કેવી રીતે પસાર કરું છું.

સવાર પડે એટલે હું ઊંઘમાંથી જાગું છું. આભાર માનું છું ભગવાનનો કે ફરીથી એક વાર આ સમય માણવા માટે મને જીવંત રાખ્યો. દિવસ પૂરો થાય, સાંજ પડે. સૂતાં પહેલાં પૂછું મારી જાતને કે મેં આજે મને મળેલા એ સમયનો શું ઉપયોગ કર્યો? ઉપયોગ કર્યો, સદુપયોગ કર્યો કે દુરુપયોગ કર્યો?

ફરી પાછો કાલે સૂરજ ઊગશે. મારો ઈશ્વર ફરીથી મને ઊંઘમાંથી ઉઠાડીને એક નવો દિવસ મને આપશે, મારા ઉપયોગ અને ઉપભોગ અર્થે!

આ જ પ્રમાણે મારા જન્મથી શરૂ કરીને મને આજે બાસઠ વર્ષ પૂરાં થયાં. જો હું આવતી કાલે અહીંથી વિદાય થાઉં તો મારા કુટુંબીઓ, મારા સંબંધીઓ, મારા મિત્રો એ સૌ મેં આ બાસઠ વર્ષ જે કંઈ કર્યું, સારું કે ખરાબ એનો સરવાળો જ યાદ કરશે અને એમાંથી નિષ્કર્ષ નીકળશે કે હું સારું જિવ્યો હતો કે નહારું!

આજે હું જીવંત છું. હજી હું વિદાય થયો નથી. આજે હું નક્કી કરી શકું કે મને મળેલો આ દિવસ, આ સમય, મારે એનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરવો છે? મૃત્યુ નિશ્ચિત છે, મૃત્યુ અટલ છે. મૃત્યુ મારા હાથની વાત નથી; પણ આજનો આ જીવંત દિવસ મારે કેવી રીતે જીવવો એ તો મારા હાથની વાત છે. એટલે કે આજનો દિવસ અને એ પછી એ અઠવાડિયું, એ મહિનો, એ વર્ષ અને જીવતો રહું તો એ પછીનાં વર્ષો પણ મારે કેવી રીતે જીવવાં છે એ મારા હાથની વાત છે.

આ સમજવાનું જરાય અઘરું નથી. મને આની ખબર છે. તમને પણ આની ખબર છે! જો હું આજનો દિવસ સરસ જીવતો નથી તો એમાં મારા સિવાય બીજું કોઈ જવાબદાર નથી. સરસ જીવવું એ પણ મારું જ અર્થઘટન છે. શક્ય છે કે હું જે કરું છું એ મારા માટે સારું હોય, પણ અન્ય કોઈની નજરમાં એ સારું ન પણ હોય!

જે માણસો ખોટું કરે છે, જુઠું બોલે છે, ચોરી કરે છે, ખૂન, લૂંટફાટ અને બળાટકાર કરે છે એ માણસોને તેમનાં એ કાર્યોમાં કશું ખોટું લાગતું નથી. પછી સમાજની નજરમાં કે કાયદાની નજરમાં એ ભલે ખોટું હોય, અમાનવીય હોય. અને એ માણસો તો તેમનાં એ કર્મો માટે સજા ભોગવવા પણ તૈયાર છે!

મારા માટે પણ આવું જ છે. હું જે કંઈ કરું છું, સારું કે ખરાબ, એ મારી પસંદગીની બાબત છે. જો ખોટું કરવામાં, જુદું બોલવામાં, ચોરી કરવામાં પણ મને આનંદ આવતો હોય તો એ મારી પસંદગીની બાબત છે.

જો જુદું બોલવાથી, ખોટું કરવાથી મને લાભ થતો હોય, એનાથી મને આનંદ અને સુખ મળતાં હોય, મારા અંતરાત્માને એમાં કશો વાંધો ન હોય તો મારી નજરમાં મારા આ જીવંત સમયનો સદ્દુપયોગ થયો ગણાય!

એક નિવૃત્ત વડીલ સાથે વાર્તાલાપ થયો. તેમણે કહ્યું કે તેમનાં સંતાનો હવે તેમણે તેમનો બાકીનો સમય આનંદ આપનારી પ્રવૃત્તિઓમાં ગાળવો જોઈએ એમ કહે છે. વડીલે કહ્યું કે તેમને તેમનાં સંતાનોને ઉછેરવામાં મદદ કરવામાં આનંદ આવે છે. તેમને તેમના બાકીના સમયનો આ સદ્દુપયોગ લાગે છે.

ગુજરાતથી નિવૃત્ત થઈને અહીં આવેલા વડીલો અમેરિકન સરકાર દ્વારા મળતી સગવડો અને સવલતો મેળવવા યુક્તિઓ કરે છે, જુદું બોલે છે. લાભો મળે છે અને તેમને આનંદ થાય છે. આ પણ તેમની પસંદગીની બાબત છે.

બધા જ ધર્મો અને બધા જ સંપ્રદાયો જીવન જીવવા અંગે કેટલાક પાયાના સિદ્ધાંતો સૂચવે છે. સારું બોલવું. બિનજરૂરી ભેગું ન કરવું. મફતનું ન લેવું. જરૂરિયાતવાળાને મદદ કરવી. કશા જ ભેદભાવ સિવાય સર્વે માનવોને પ્રેમ કરવો.

જો હું ઈશ્વરમાં માનતો હોઉં, જો હું ભક્તિમાં માનતો હોઉં, જો હું મારા સમયનો સદ્દુપયોગ કરવામાં માનતો હોઉં તો મારા દિવસના અંતે મારે મારી જાતને પૂછવું જોઈએ કે હું આ સિદ્ધાંતોનું પાલન કરું છું કે કેમ?

જો હું આ સિદ્ધાંતોમાં છૂટછાટ લેતો હોઉં તો મારે મારા ઈશ્વર પાસે જઈને એમ ન કરવા માટે મને દિશાસૂઝ અને સદ્બુદ્ધિ અને શક્તિ આપવા કહેવું. પણ એમ કરવાને બદલે મને ટૂંકા લાભોને કારણે છૂટછાટ લેવામાં આનંદ આવતો હોય તો મારા માટે મારા આ જીવનનો ઉદ્દેશ હોઈ શકે.

મારા સિદ્ધાંતોમાં છૂટછાટ લઉં છું, જુદું બોલું છું, ભેગું કર્યા કરું છું, મફતનું લેતાં અચકાતો નથી, કોઈને આપવામાં માનતો નથી, મારાથી

અલગ માન્યતા ધરાવતી વ્યક્તિ માટે મને દ્વેષ છે, પૂર્વગ્રહ છે, તિરસ્કાર છે તો પછી હું મને, મારા અંતરાત્માને, મારા ઈશ્વરને છેતરું છું એમ કહેવાય! તો હું સરસ જીવતો નથી એમ કહેવાય!

જેઓ સરળ અને સ્વચ્છ જીવન જીવે છે તેઓ કદાચ સમૃદ્ધ ન હોય એવું બને; પણ જેઓ તેમના જીવનથી સંતુષ્ટ છે તેમને મૃત્યુની બીક લાગતી નથી અને સૌથી મહત્ત્વનું એ છે કે તેમને તેમના ઈષ્ટદેવ માટે કોઈ ફરિયાદ નથી. સુખ કે દુઃખ બન્ને માટે તેઓ તેમના ઈષ્ટદેવનો આભાર માને છે!

કોઈએ સાચું કહ્યું છે : 'જિંદગી મળવી એ નસીબની બાબત છે. મૃત્યુ મળવું એ સમયની બાબત છે. મૃત્યુ પછી પણ કોઈના હૃદયમાં જીવતા રહેવું એ જ જિવાઈ ગયેલી જિંદગીની બાબત છે.'

મારે જ નક્કી કરવું પડે કે મૃત્યુની એ નક્કર વાસ્તવિકતાને સ્વીકારીને જરાય ભય કે ચિંતા વગર મને મળેલા આ જીવંત દિવસનો પ્રેમથી, સ્વમાનથી, સહૃદયતાથી, પ્રામાણિકતાથી, ખુમારીથી, ઉપયોગ અને ઉપભોગ કરું. અને તો મને મૃત્યુની બીક ન જ લાગે!

જનકલ્યાણ એ જ જનમકલ્યાણ

જનસેવા એ જ પ્રભુસેવા. સમગ્ર જગત મારું કુટુંબ. પાડોશીને પણ પ્રેમ કર.

આપ મૂઆ વિના સ્વર્ગે ન જવાય. તું તારા દિલનો દીવડો થાને... તારી જાતને ઓળખ.

આ બધી જ ઉક્તિઓ કાં તો

મારા કલ્યાણની, કાં તો જગતના કલ્યાણની વાત કરે છે. કલ્યાણ મારું કે કલ્યાણ જગતનું, પણ કલ્યાણનો ભાવ કેન્દ્રમાં રહે છે.

આ કલ્યાણ છે શું? અને કલ્યાણ મારું કે જગતનું? આ કલ્યાણ માટેની જવાબદારી કોની?

પ્રશ્નો ભારે છે, પરંતુ એના ઉકેલો ભારે નથી જો હું એનું સહેલીકરણ કરીને સમજું તો! ‘મરઘી પહેલાં કે ઈંડાં?’, ‘બાપ પહેલો કે દીકરો?’ ‘પુરુષાર્થ મહત્ત્વનો કે પ્રારબ્ધ?’

અહીં વિવેકની બીજી વાત એ પણ છે કે ‘મારાથી શું થઈ શકે અને મારાથી શું ન થઈ શકે’ એ બે વચ્ચેનો તફાવત સમજી લેવો.

બૌદ્ધિક દલીલો અને જીભાજોડીમાં હું એટલા માટે નથી પડતો કે મારો બૌદ્ધિક વિકાસ થાય, મારા જ્ઞાનમાં વધારો થાય કે પછી વક્તૃત્વ સ્પર્ધાના અંતે મારું અભિવાદન થાય. બૌદ્ધિક દલીલો અને જીભાજોડી ઘણું કરીને ફુરસદની પ્રવૃત્તિ તરીકે કે પછી જવાબદારી ન લેવાની છટકબારી તરીકે થાય છે. વિચારવા જેવું છે.

ભારતીય શાસ્ત્રો પુરુષાર્થ અને પ્રારબ્ધની વાત કરે છે. એમના પ્રમાણે મને જે કંઈ મળ્યું છે એ મારાં કર્મોને આધીન છે. માનવજીવન પણ મારાં એ કર્મોનું જ પરિણામ છે. ‘આવું મારા હાથમાં છે, પચાવવું મારા હાથમાં નથી’ એ સિદ્ધાંત પ્રમાણે હવે મારે મારા આ માનવજીવનનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરવો એ મારા હાથની બાબત છે. જો હું ઈચ્છું તો મને મળેલા આ માનવજીવનનો ઉપયોગ જનકલ્યાણ માટે અને એ દ્વારા મારા જનમકલ્યાણ અર્થે કરી શકું. સદ્ભાગ્ય અને સદ્પ્રયત્નો દ્વારા આ શક્ય છે. જરૂર છે માત્ર આ દિશામાં સક્રિય થવાની.

જ્યારે કલ્યાણની વાત આવે છે ત્યારે એવી બાબતો મહત્ત્વની નથી કે જેને મારી સમૃદ્ધિ, સત્તા કે પ્રતિષ્ઠા સાથે સંબંધ હોય; કારણ કે જ્યારે ‘કલ્યાણ’ શબ્દનો ઉપયોગ થાય છે ત્યારે, એ મારું કલ્યાણ (જનમકલ્યાણ) હોય કે સમગ્ર સમષ્ટિનું (જનકલ્યાણ) કલ્યાણ હોય, કલ્યાણ શબ્દ અહીં એ બધી મહત્ત્વની છતાં માયાવી બાબતો ઉપરની વાત કરે છે.

એક માણસ તરીકે જો હું આ બાબત બરાબર સમજી લઉં તો બન્ને કલ્યાણ શક્ય છે, સારાં છે અને સમર્થ પણ છે!

સૈદ્ધાંતિક રીતે એમ કહી શકાય કે જનકલ્યાણ તો જ શક્ય બને જો જનમકલ્યાણ થાય, કારણ કે જો હું મને પ્રેમ કરતો નથી તો હું સમગ્ર સમષ્ટિને પ્રેમ કેવી રીતે કરવાનો? એટલે કલ્યાણની વાત આવે ત્યારે મારે શરૂઆત મારાથી કરવી પડે અને જ્યારે પણ મારા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવાનું થાય છે ત્યારે મને એક વિચિત્ર, અણગમતી લાગણીનો અનુભવ થાય છે.

ભારતીય શાસ્ત્રો આ જગતનાં માયાવી સ્વરૂપો અને લોભ, લાલચ અને ભોગવિલાસનાં ભ્રામક પરિબળોની વાત કરે છે. સંસાર અસાર છે. માનવ-અવતાર દુર્લભ છે. શાસ્ત્રોએ જીવનને ચાર આશ્રમોમાં વહેંચ્યું છે અને એ પ્રમાણે જીવન જીવવાનું સૂચવે છે. સંન્યાસ આશ્રમમાં બધાં જ સાંસારિક વળગણોને છોડીને, આત્માના કલ્યાણની પ્રવૃત્તિઓમાં સક્રિય રહીને અહીંથી વિદાય થવાની વાત કરે છે. સ્વચ્છ, સરળ, સુંદર જીવન જીવીને, આધ્યાત્મિક જીવન જીવીને, જનકલ્યાણની સાથે-સાથે જ જનમકલ્યાણની વાત કરે છે.

અહીં વ્યવહારુ પ્રશ્ન એ થાય છે કે હું મારા આ માનવજીવનનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરું છું? જનકલ્યાણ અને જનમકલ્યાણ માટે કે પછી સંબંધો, સમૃદ્ધિ અને પ્રતિષ્ઠા જેવાં સાંસારિક વળગણો માટે?

જો મારી જીવવાની ભાત જ એવી છે, જો હું બંધનો અને વળગણો જ ઊભાં કરું છું તો મારા કે સમષ્ટિના કલ્યાણને બદલે, જન્મજન્માંતરના આ ચક્રાવામાંથી છૂટવાને બદલે આ માનવજીવનનો ઉપયોગ દૈહિક અને દુન્યવી કર્મો દ્વારા મારા આત્માની વધારે ફસામણી અને મારા ઇષ્ટદેવથી વધારે દૂર જવાની દિશામાં થયો ગણાય.

પૂર્વજન્મના ઋણાનુબંધ કહો, પૂર્વજન્મનાં કર્મોનું ફળ કહો કે પછી

અજ્ઞાન, અણસમજ કે કુબુદ્ધિ કહો, પણ મોટા ભાગના માણસો આ જીવનનો ઉપયોગ ન તો જનકલ્યાણ અર્થે, ન તો જનમકલ્યાણ અર્થે કરે છે અને આ ન ગમે એવી કમનસીબ બાબત છે.

જનકલ્યાણ એટલે જ્ઞાતિ, ધર્મ, સંપ્રદાય, ગામ, ગોળ કે પછી સમૃદ્ધિ, પ્રતિષ્ઠા, ચામડીનો રંગ કે સત્તાનાં બાહ્ય પરિબળોથી પ્રભાવિત થયા વગર દરેક જીવ પ્રત્યે દયા, કરુણા, પ્રેમ, સથવારો, સહૃદયતા અને નિઃસ્વાર્થ ભાવે, કશી જ અપેક્ષા સિવાય એના માટે કશુંક કરવાની ભાવના.

દરેક માણસ મારા જ ઈષ્ટદેવનું સર્જન છે. દરેક માણસ મારા જ ઈષ્ટદેવનું ધારક છે. મારો જ ઈશ્વર એનો પણ પાલકપિતા છે.

આ બાબતોને ખેલદિલીપૂર્વક, સન્નિષ્ઠતાપૂર્વક સ્વીકારી, દરેક માણસને મારી સમાન કક્ષાએ આવકારી, એ માણસની અંદર બેઠેલા આત્મા અને પરમાત્માને વંદન કરું. જીવમાત્ર પ્રત્યે દયા અને કરુણાની લાગણી કેળવું. દ્વેષ, ઈર્ષ્યા, તિરસ્કાર ન કરું. નમ્ર બનું. વિવેકી બનું. એના કલ્યાણમાં રસ લઉં.

જો હું કંઈક આપું છું તો મને વળતરમાં કશુંક પાછું મળે જ છે. દરેક સારું કામ એની એક પ્રતિભા ઊભી કરે છે. મારું દરેક સારું વર્તન મને આનંદ આપે છે. મારી આજુબાજુ એક સારાપણું ઊભું થાય છે. જનકલ્યાણ થાય છે અને એ જનકલ્યાણ પાછું વળીને મારા માટે જનમકલ્યાણ બને છે.

જનકલ્યાણ અને જનમકલ્યાણ આમ એકરૂપ અને સુગ્રથિત બને છે. મારો સ્વાર્થ, મારો અહમ્, મારું અડિયલપણું કેન્દ્રમાં રહેવાને બદલે સમગ્ર જનસમુદાયનું કલ્યાણ કેન્દ્રમાં રહે છે.

જનમકલ્યાણ એ મારા આત્માની ઉન્નતિ, ઊર્ધ્વગતિની વાત છે. એ મારા સ્વાર્થની સાથે સાથે પરમાર્થની પણ વાત છે. મારી ઈચ્છાઓ, અપેક્ષાઓ, આકાંક્ષાઓને ચકાસવાની વાત છે. લોભ, લાલચનાં આવરણો, સાંસારિક વળગણો મને ટૂંકા ગાળાના લાભો આપે છે, પરંતુ લાંબા ગાળે જનમકલ્યાણના ઉદ્દેશને રૂંધે છે.

મારું ધ્યાન મારા પરથી ખસેડીને ‘અમારા’ પર રોકવાનું શરૂ કરું. એટલે કે જનકલ્યાણ પર કેન્દ્રિત કરું તો જનમકલ્યાણ આપોઆપ શરૂ થઈ જાય છે. ‘તમે મારા માટે શું કર્યું’ એમ કહેવાને બદલે ‘હું તમારા માટે શું કરી શકું’

અને 'તમે મને કશું આપતા નથી' એમ કહેવાને બદલે 'હું તમને શું આપી શકું' એ દષ્ટિબિંદુ અને એ પ્રકારે મારાં કર્મોની દિશા જનકલ્યાણની સાથે સાથે જનમકલ્યાણ પણ કરે છે.

મારી ચારેય બાજુ લોભ, લાભ અને સ્વાર્થથી પ્રભાવિત થતી; સ્પર્ધા, સરખામણી અને હુંસાતુંસીથી દોરવાતી; ચોક્કસ ધ્યેયલક્ષી, ગણતરીપૂર્વકના ઉદ્દેશોવાળી, માનવ-માનવ વચ્ચે અંતર વધારનારી અનેક વ્યક્તિઓ અને સંસ્થાઓ મોજૂદ છે.

તેઓ વાતો તો જનકલ્યાણની કરે છે, પરંતુ તેમના ઈરાદાઓ જનકલ્યાણના ભરમાવનારા બહાના હેઠળ તેમના કલ્યાણના જ છે. તેમને તેમના પ્રચાર અને પ્રસારમાં રસ છે. એ ભરમાવનારા સ્વાર્થી માણસો અને સંસ્થાઓમાં ફસાવાને બદલે જનકલ્યાણના સાચા પ્રયત્નો કરું અને એ દ્વારા મારા જનમકલ્યાણની પ્રવૃત્તિમાં સક્રિય બનું.

સમજી લઉં કે એ માણસો અને એ સંસ્થાઓને ન તો જનકલ્યાણમાં, ન તો મારા જનમકલ્યાણમાં રસ છે. મારા જનમકલ્યાણની જવાબદારી મારી છે. પ્રેમ, દયા, કરુણા, કૃતજ્ઞતા જેવા માનવીય ગુણો પ્રમાણે જીવવું એ મારા હાથની બાબત છે. આ કરવા માટે મારે કોઈના આદેશોની કે સલાહની ક્યાં જરૂર છે? સારું શું છે અને સાચું શું છે એની મને ખબર છે. સત્કાર્યો કરવા માટે મારે એ સ્વાર્થી માણસો કે સંસ્થાઓ પર આધારિત બનવાની જરૂર નથી!

પણ જો મારા સ્વાર્થને કારણે હું એ માણસો અને એ સંસ્થાઓ પર આધારિત બનું છું તો એ માટે એ માણસો કે સંસ્થાઓ જવાબદાર નથી. મારા લોભ અને લાલચને કારણે જો હું એ માણસો કે સંસ્થાઓ સાથે મારું ગઠબંધન કરું છું તો એ મારો સ્વાર્થ છે. તેમને મારા સ્વાર્થની ખબર છે અને એમ બન્ને પક્ષે સ્વાર્થની પ્રવૃત્તિઓ ચાલ્યા કરે છે. આવી બધી વધારાની પ્રવૃત્તિઓ ચારેય બાજુ જોરશોરથી ચાલી રહી છે!

જો હું આ પ્રવૃત્તિઓમાં સંકળાઉં છું તો જનમકલ્યાણ શક્ય નથી. જો મારે મારો ભવ સુધારવો હોય, જો મારે જન્મ-પુનર્જન્મના ચક્રાવામાંથી છૂટવું હોય, આત્માના કલ્યાણ દ્વારા જનમકલ્યાણ કરવું હોય તો જનકલ્યાણ એ જ સાચો માર્ગ છે. જનકલ્યાણ દ્વારા જ જનમકલ્યાણ થઈ શકે.

‘વસુદૈવ કુટુમ્બકમ્’ની ભાવનામાં ક્યાંય પસંદગીનાં કે અંતર ઊભું કરનારાં પરિબળો નથી. મારી જ્ઞાતિ કે મારા ધર્મ/સંપ્રદાય પૂરતું જ જનકલ્યાણ એ વસુદૈવ કુટુમ્બકમ્ નથી. વિચારવા જેવું છે. આ એક ભરમાવનારું, ગેરરસ્તે દોરનારું ચોકકું છે. આ પ્રકારનાં ગંઠનોમાં શંકા કરવી ઘટે. જ્ઞાતિ, ધર્મ, સંપ્રદાયનાં ચોકકાં ઈશ્વરીય રચના નથી (પણ એવું જ હંમેશાં સમજાવાય છે!).

જો બધા ધર્મો સરખા છે, જો બધા ધર્મોનાં ધ્યેય એક જ છે, જો ઈશ્વર એક છે તો પછી આ ગામ, ગોળ, જ્ઞાતિ, ધર્મ, સંપ્રદાય વગેરે દ્વારા ઊભાં કરાયેલાં અંતરો જનકલ્યાણ અને જનમકલ્યાણની ભાવનાને રૂંધે છે એવું તમને નથી લાગતું?

જો મારામાં ભગવાન વસે છે તો તમારામાં પણ ભગવાન વસે છે. જો ઈશ્વર એક છે તો હું તમને મારાથી જુદા કે મારાથી નીચા ગણું છું ત્યારે તમારામાં રહેલા ઈશ્વરનું મેં અપમાન કર્યું કહેવાય. આ જો મનમાં બેસે એવું હોય તો... આ ન તો જનકલ્યાણ છે, ન તો જનમકલ્યાણ છે! અને મારે આ સમજી લેવું જોઈએ!

જો હું તમારામાં રહેલા એ પરમાત્માને સ્વીકારું છું, જો હું તમારા કલ્યાણમાં રસ લઉં છું, જો હું સદ્કાર્યની પ્રવૃત્તિઓમાં રચ્યોપચ્યો રહું છું તો જનકલ્યાણની સાથે સાથે મારું જનમકલ્યાણ પણ થાય જ છે અને જીવનનો આ જ તો ઉદ્દેશ છે!

નેતા, અભિનેતા, સંતો, મહંતોનાં ખોખલાં, ભરમાવનારાં વચનો અને નીતિનિયમોમાં ફસાવાને બદલે જ્ઞાતિ, ધર્મ, સંપ્રદાય વગેરે દ્વારા ઊભા કરાયેલા અંતરની ઉપરવટ જઈને તમારામાં રહેલા એ પરમાત્માને વંદન કરું છું.

જનસેવા એ જ પ્રભુસેવા.

જનકલ્યાણ એ જ જનમકલ્યાણ.

જનમકલ્યાણ એટલે જ જનકલ્યાણ!

નિયંત્રણ છોડવું અને નિયંત્રણ ગુમાવવું એ બે જુદી બાબતો છે. મને ડાયાબિટીસ ન થાય અને શરીરની સુખાકારી માટે હું ગળ્યા પદાર્થો ખાવાનું બંધ કરું એ મારી પસંદગીની બાબત છે.

મને ડાયાબિટીસનું નિદાન થાય અને મારો ડૉક્ટર અને મારા કુટુંબીઓ મને ગળ્યા પદાર્થો (મારી ઇચ્છા વિરુદ્ધ) ખાવાનું બંધ કરાવે ત્યારે એ પરિસ્થિતિ મારી પસંદગીની બાબત નથી.

સમય અને સંજોગ બદલાય એમ મારે મારું દષ્ટિબિંદુ અને એ પ્રમાણે મારું સ્થાન બદલવું પડે છે.

મારા વાહનમાં ડ્રાઇવરની સીટ પર બેસીને જ્યારે હું એ વાહન ચલાવું છું ત્યારે હું મારી મરજી પ્રમાણે ધીમી-ઝડપી ગતિ કે પછી ડાબી-જમણી દિશા નક્કી કરી શકું, પણ હું જ્યારે ડ્રાઇવરની બાજુમાં પેસેન્જરની સીટ પર બેસું છું ત્યારે મારી સ્થિતિ જુદી છે. ત્યારે હું નિયંત્રણ કરી શકતો નથી.

હું જ્યારે નિયંત્રણમાં નથી ત્યારે પણ નિયંત્રણ રાખવાનો પ્રયત્ન કરું છું ત્યારે સંઘર્ષ થાય છે. ડ્રાઇવરને સૂચના આપવાનું કે મારી ઇચ્છાને માન આપવાનું મને ગમે છે, પણ ત્યારે એ ડ્રાઇવર એ બાબતને તેની સ્વતંત્રતામાં દખલગીરી કે આડખીલી સમજે છે.

હું મારા મકાનમાં સ્વતંત્ર રીતે રહું છું. મોટા ભાગની બાબતો મારા નિયંત્રણમાં છે. હું મારા નિર્ણયો મારી જાતે લઈ શકું છું. મારા એ નિર્ણયોમાં કોઈ વણમાગી સલાહ આપે તો હું એને દખલગીરી સમજું છું, પરંતુ જો હું દીકરા કે દીકરીના ઘરે રહું છું તો નિયંત્રણ મારા હાથમાં નથી. દીકરા કે દીકરીને તેમના નિર્ણયો લેવામાં વણમાગી સલાહો આપવી એ તેમની સ્વતંત્રતામાં આડખીલી છે.

જો હું આ બે વિરોધાભાસી અને છતાં વાસ્તવિક પરિસ્થિતિઓને સમજી લઉં તો હું મારા માટે સંઘર્ષો ઓછા કરી શકું! આવતી કાલે ઈશ્વર મને થપ્પડ મારીને મારું જીવન ઝૂંટવી લે એ પહેલાં આજે જ હું મારી ઇચ્છાથી એ વિદાયની તૈયારી કરી લઉં, કારણ કે તૈયારી કરવાનું અત્યારે મારા હાથમાં છે!

જીવન- સંઘર્ષ

જીવન સંઘર્ષ છે. લાઈફ ઈઝ અ સ્ટ્રગલ.
અને આ આખી પ્રક્રિયા બાળકના
જન્મથી શરૂ કરીને માણસના અંત
સુધી, મૃત્યુ સુધી સળંગ ચાલુ રહે છે.

બાળક જન્મે છે એક લાચાર, પરવશ,
પરાવલંબી અવસ્થામાં. એના અસ્તિત્વ
અને વિકાસ માટે તે સંપૂર્ણ આધારિત
છે એનાં માતાપિતા અને એનાં કુટુંબીઓ
પર. ચાલવાનું, બોલવાનું શીખવાથી
માંડીને સામાજિક, સાંસ્કૃતિક સ્વીકૃત

વર્તનની રીતો અને ભાતોને અપનાવવામાં કેટલાં બધાં હકારાત્મક,
નકારાત્મક પરિબળોનો સામનો કરવો પડે છે તેને!

પા-પા પગલી કરતાં શીખે ત્યાં સુધીમાં તો આજુબાજુના બધા દ્વારા કેટલી
બધી અપેક્ષાઓ ઠોકી બેસાડાય છે એના પર! એની સ્વતંત્ર અસ્મિતા ઊભી
કરવામાં અને સાથે-સાથે ભાઈભાંડુઓનો સહકાર અને સ્વીકૃતિ પામવામાં
કેટલું ઝઝૂમવું પડે છે એને!

એને શું ગમે છે કે તેની શું ઈચ્છાઓ છે એ કેન્દ્રમાં રહેવાને બદલે
તેણે શું ગમાડવું જોઈએ કે પછી તેણે શું અને કેવા બનવું જોઈએ
એ બાબતો જ મહત્ત્વની બની જાય છે. સ્વતંત્રતા શોધતું આ બાળક
સતત પરતંત્ર અને આધારિત બન્યા કરે છે!

હવે શરૂઆત થાય છે તેના ઔપચારિક શિક્ષણની. કુટુંબ દ્વારા તેની આ દિશા
પણ નક્કી થઈ જાય છે. સામાજિક રીતે પ્રતિષ્ઠિત ગુણાંકો અને સિદ્ધિઓ
એના માટે કોઈક દ્વારા નક્કી કરાય છે.

કુદરતનું એ નિર્દોષ, સરળ, પ્રેમાળ સર્જન એક નક્કી થયેલા ઢાંચામાં
ઢસડાયે જાય છે! છે તો એ સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ, પણ બની રહે
છે એ જે તે કુટુંબ અને સમાજની માન્યતાઓ અને અપેક્ષાઓની
પ્રતિકૃતિ!

આ આખી પ્રક્રિયામાં ક્યાંય, ક્યારેય બાળકની ઈચ્છાઓ, અપેક્ષાઓ કે
નૈસર્ગિક વૃત્તિઓને ધ્યાનમાં લેવાતી નથી!

પુખ્ત વયનું બનેલું એ બાળક હવે એ બીબાના ઢાળ પ્રમાણે બાકીનું જીવન આગળ વધાર્યું જવામાં સક્રિય બને છે! તેની સફળતા કે નિષ્ફળતા માટે તેની કાબેલિયત કે પછી તેના નસીબને જવાબદાર ઠેરવાય છે.

કારકિર્દી અને કૌટુંબિક જીવન હવે તેના સંઘર્ષના મુખ્ય ધારક બને છે, ઝઝૂમે છે. એક બાજુ તેની ઇચ્છાઓ, અપેક્ષાઓ, આદર્શો અને બીજી બાજુ સામાજિક, સાંસ્કૃતિક, સ્પર્ધાત્મક રીતરસમો. સારું શું કે સાચું શું એ નક્કી કરવામાં તેની વૈયક્તિક ભાતોને બદલે તેના કુટુંબ અને તેના સમાજની તેના પર પડેલી એ છાપો જ મહત્ત્વની બને છે.

સમાજ અને કાયદાની સતત ધોંસ અને ઘોંચપરોણા તેની ઇચ્છાઓ, અપેક્ષાઓને સતત પડકારે છે અને તેને સતત ભય, ચિંતા અને બીકમાં જીવવાની ટેવ પાડી દે છે! જે કુટુંબ અને સમાજે તેના પર ભય, ચિંતા અને બીક ઊભાં કર્યાં છે એ જ સમાજ હવે એના ઉપાયો તરીકે વ્યસનો, ધાર્મિક આચરણો અને જ્યોતિષીઓનાં વળગણો તેની સમક્ષ રજૂ કરી દે છે!

અહીં પણ સંઘર્ષ છે. કઈ માન્યતાઓ અને કયા ઉપાયો તેનાં ભય, ચિંતા અને બીક ઓછાં કરી શકશે એમાં પણ સ્પર્ધા છે, ખેંચમતાણ ચાલે છે. એક બાજુ તેની બૌદ્ધિક ચતુરાઈ અને કૌશલ્યો અને બીજી બાજુ વિભિન્ન સમાજ, ધર્મો, સંપ્રદાયો દ્વારા રજૂ કરાતાં વિરોધાભાસી અવલંબનો!

જાણ્યે-અજાણ્યે આમાંનું એકાદ વળગણ તે છાતીએ વળગાડી દે છે, એ આશાએ કે એ અવલંબન તેની ભય, ચિંતા અને બીકની સ્થિતિને ઉકેલી શકશે. જો કે હકીકતમાં આમ બનતું નથી, કારણ કે ત્યાં પણ સ્પર્ધા છે.

દરેક અવલંબનો એની સાર્થકતા, ઉપયોગિતા અને સર્વોપરિતા સાબિત કરવામાં વિભિન્ન ઉપાયોનો આશરો લે છે અને બિચારો એ માણસ... આ આખી પ્રક્રિયામાં શાંતિ અને આનંદ અનુભવવાને બદલે સતત અશાંતિ, ઉચ્ચાટ અને ઉશ્કેરાટ અનુભવ્યા કરે છે!

સંઘર્ષ ચાલ્યા કરે છે. એક વધારે અશાંત માણસનો એ અશાંત સમાજમાં ઉમેરો થાય છે. ચારે બાજુ અશાંત સમાજોની સંખ્યા

વધતી જ જાય છે અને આ અશાંત સમાજો સ્પર્ધાત્મક માળખા દ્વારા નવાં જન્મતાં સરળ, નિર્દોષ, અબુધ બાળકોને તેમના જેવા અશાંત બનાવવામાં પ્રવૃત્ત રહે છે!

સગવડો વધી છે. સમૃદ્ધિ વધી છે. અશાંતિ વધી છે. યુદ્ધો વધ્યાં છે.

અધૂરા, અતૃપ્ત, અશાંત, સંઘર્ષમય માણસોથી બનેલા આ અશાંત સમાજો સતત ચારે બાજુ ભય, ચિંતા અને બીક ઊભાં કર્યા કરે છે. સ્પર્ધા ચાલે છે. સંઘર્ષો ચાલે છે.

નામ તો અપાય છે આ આખી બાબતને વિકાસ અને સમૃદ્ધિનું. સત્તા અને પ્રતિષ્ઠાના નામે, વિકાસ અને સમૃદ્ધિના નામે ખરેખર તો એક ડહોળાયેલા માનસવાળો માણસ અને એ દ્વારા એક ઉચ્ચાટિયો, રઘવાયો, અધરાયો સમાજ તૈયાર થાય છે. જ્યાં સુધી આ ખેલ ચાલુ રહેશે ત્યાં સુધી શાંતિ શક્ય નથી વૈયક્તિક કક્ષાએ કે રાષ્ટ્રીય, આંતરરાષ્ટ્રીય કક્ષાએ!

અશાંતિની આ પ્રક્રિયા એટલી તો આગળ વધી ચૂકી છે કે હવે એમાંથી પાછા વળવાનું જાણે કે અશક્ય લાગે છે!

સંદેશવ્યવહારનાં આધુનિક માધ્યમોએ દુનિયા નાનકડી બનાવી દીધી છે. માણસનું મગજ અને જીવન હવે એક નાનકડા ગામડા પૂરતું મર્યાદિત રહ્યું નથી. દુનિયાના કોઈ પણ ખૂણામાં બનતો બનાવ મારી માનસિક સ્થિતિને ડહોળે છે. વૈજ્ઞાનિક સંશોધનો સતત નવી માહિતી બહાર ફેંક્યા કરે છે. મારાથી એ બધા સાથે હરણફાળ મેળવી શકાતી નથી અને હું જાણે કે 'પછાત' કે પછી 'આઉટ ઓફ ટચ' હોઉં એવું અનુભવાય છે. આ એક નવી જાતનો, એકવીસમી સદીનો મારો સંઘર્ષ છે.

આ સદીનો ભય પમાડે એવો બીજો સંઘર્ષ છે 'ગ્લોબલ વોર્મિંગ'. આ સંઘર્ષે કુદરતને પણ ભરડામાં લીધી છે. ઠંડી, ગરમી, સ્નો અને વરસાદનાં સદીઓ જૂનાં સમીકરણો બદલાયાં છે. કાં તો પૂર આવે છે કાં તો દુકાળ.

વધારે પડતી ગરમી અને ઉત્તર, દક્ષિણ ધ્રુવ પર ઓગળતા સ્નોના પર્વતો નદીઓ, સરોવરો અને શહેરોના નકશા બદલી નાખશે એવી ભયજનક આગાહીઓ કરાય છે.